

4. Снегин Д.Ф. Парламентер выходит из рейхстага // Дм.Снегин. Собрание сочинений в 5 томах. – т.5. – Алма-Ата: Жазушы, 1983. – С.208-376.

5. Снегин Д.Ф. На исповеди: рассказ // Дмитрий Снегин. Повести и рассказы. – М.: Русская книга, 2003. – с. 23- 64.

6. Гурнов Б. О войне, не про войну // Подвиг. – М.: Молодая гвардия, 1988. – С. 15 -26.

7. Садовникова Т.В. Исповедальное начало в русской

прозе 1960-х годов (На материале жанра повести): Дис.. к.ф.н. – Екатеринбург. – 2004. - 204 с.

* * *

Мақалада Дмитрий Снегиннің шығармаларындағы автобиографиялық фактілері мен ерекшеліктері қарастырылған, көптеген повестілердегі оқиғалардың автор өміріндегі оқиғалармен ұқсастығы белгіленген.

Е. Кәрібозов

АБАЙ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДА ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ (Абай институтының хабаршысында жарияланған материалдар негізінде)

Абайтану мәселесі жылдар бойына зерттеушілер назарынан тыс қалған емес. Қазақ әдебиеті туралы сөз қозғаған зерттеуші, ғалым, ақын, жазушылар сөзінің біссімліләсін Абай шығармашылығынан бастайтыны көзі қарақты оқырман қауымға әбден таныс. Себебі, ғалым Б.Майтанов айтқандай, қазақ терең ойлы, сауатты да алғыр, талантты да шешен ақынға кенде болмаған. Алайда, талғампаз тағдыр сөз өнерінің мұзарт шыңына Абайды ғана көтерді. Абай шығармашылығы туралы революцияға дейінгі жазылған азды-көпті мақалалардан бастап қаншама зерттеу мақалалар, монографиялар, диссертациялар жазылды. XX ғасырдың алғашқы жылдарында Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, К.Ысқақұлы, М.Дулатов, т.б. Абай шығармашылығы туралы жоғары баға берді. Сонан кейінгі жылдары М.Әуезов Абай шығармашылығын зерттеуге бүкіл саналы ғұмырын арнап, абайтану ғылымының іргетасын қалап кетті. М.Әуезовтен кейін де тәуелсіздік жылдарына дейін кеңестік цензураға қарамай көптеген ғалымдар ақынның өмірі мен шығармашылығы, ойшылдық, көркемдік-эстетикалық көзқарастары туралы (там-түмдап имандылық ойлары туралы) келелі мәселелер көтеріп, жан-жақты зерттеулер жүргізді. Бұл жөнінде зерттеуші С.Қорабаев: «Әуезов заманында және Әуезовтен кейін С.Мұқанов, Қ.Жұмалиев, Т.Тәжібаев, Б.Ерзакович, Қ.Мұхамедханұлы, М.Сильченко, Ы.Дүйсенбаев, З.Ахметов, А.Нұрқатов, С.Қирабаев, М.Мырзахметұлы, Р.Сыздықова, Ж.Ысмағұлов және т.б. әдебиеттанушы, тілші, өнертанушы-ғалымдар және гуманитарлық ғылым салаларының өкілдері абайтану ғылымына өзіндік үлес қосты», - деген ой айтады. (С.Қо-

рабай Тәуелсіздік және абайтану // «Егемен Қазақстан»)

Еліміз тәуелсіздік алған жылдардан бастап Абай шығармашылығына жаңа көзқараспен пікір айтыла бастады. Тәуелсіздік жылдарында Абай шығармашылығына арналған сандаған мақалаларды атамағанда, 1994 жылы шыққан «Абай және қазіргі заман» зерттеулер жинағы, ЮНЕСКО-ның шешімі бойынша ұлы ақынның дүниежүзілік деңгейде аталған 150 жылдық мерейтойы қарсаңында жарық көрген Абай шығармаларының екі томдық академиялық толық жинағы абайтанудың өзекті мәселелерін қамтыған жаңа көзқарастарымен ерекшеленді. «Абай» энциклопедиясы жарық көрді. Онан кейін де жекелеген ғалымдардың бірнеше еңбектері абайтану ғылымына қомақты үлес қосқаны елге мәлім. Олардың қатарында Ж.Ысмағұловтың «Абай: ақындық тағылымы» монографиясын, З.Ахметовтің «Абайдың ақындық әлемі» атты монографиясын, Қайым Мұхамедханұлының төрт кітаптан тұратын «Абайдың ақын шәкірттері» атты жинағы мен «Абай мұрагерлері» аты зерттеу еңбегін, М.Мырзахметұлының «Абайдың адамгершілік мұраттары», «Абай және Шығыс», «Абайтану тарихы», «Абайды оқы, таңырқа», «Әуезов және Абай», «Абайтану» еңбектерін, тілші-ғалым Р.Сыздықованың «Абайдың сөз өрнегі», фольклортанушы-ғалым С.Қасқабасовтың «Абай және фольклор», философ-ғалым Ғ.Есімнің «Хакім Абай», М.Бейсенбаевтың «Абай және оның заманы» зерттеулерін, Абай өмірін зерттеуші-журналист Б.Сапаралының «Байшөгел», «Құнанбай қажы» атты кітаптарын атауға болады.

М.Әуезов Абай туралы зерттеу мақалалары-

нан бастап іргелі еңбектеріне дейінгі ғылыми еңбек жолы әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті филология факультетінде өтті. Осы факультет қабырғасында жүрген шағында «абайтану» ғылымының негізін қалады. М.Әуезовтің ізін ала көптеген ғалымдар абайтану ғылымына өзіндік қомақты үлестерін қосты. Осы игі істің жалғасы ретінде факультет жанынан құрылған Абай ғылыми-зерттеу институты аталмыш ғылымға өз үлесін қосуда. Абай институтының хабаршысының әр санында Абайдың әдеби мұрасы туралы келелі зерттеулер жарияланып, жаңа, тың пікірлер айтыла бастады. Хабаршыда жарияланған Абай шығармашылығының зерттелуінің революцияға дейін басталғаны туралы тың деректер, ойшыл, дүниетанымы дара, кемел ақындығы туралы соны пікірлер, қара сөздері жайындағы қазіргі көзқарастағы құнды пікірлер, Ақыт ақынмен, Хафизбен, Сағдимен салыстыра зерттеулер, оның аудармасы туралы, сонымен қатар Абай шығармаларының аударылу жайы, Абай шығармаларының діни сипаты жаңа қырынан қарастырылуы, Абай шығармашылығын тәуелсіздік кезеңінде жаңа сипатта зерделеген зерттеу еңбектерге шолулар секілді көтерген тақырыптарының әр алуандығымен ерекшеленеді.

Тұрсынбек Кәкішев «Абай институтының хабаршысының» 2010 жылғы №2 санында жарияланған «Абай өнері – өсер сынға өрелі өрнек» атты мақаласында Абай шығармашылығы төңкеріске дейін де біраз жазылғанына баса назар аударады. Ғалым Абай өлеңдерінің шет тілінде жарық көрген кітаптарда аталып, орыс зерттеушілерінің назарын аударғаны туралы көптеген мәліметтерді келтіре отырып дәйектейді. Т.Кәкішев келтірген деректерге сүйенсек Абайдың ақындығы туралы 1889 жылы Лондонда шыққан Джордж Кеннанның «Сібір және жер аудару» деген кітапта аталса, А.Алекторов «Дала уалаяты» газетінде Абайдың «Күлембайға» деген өлеңін талдайды. 1903 жылы «Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Настольная и дорожная книга для русских людей» деген еңбекте А.Н.Седельников Абайдың Пушкиннің «Евгений Онегинін», «Татьянаның хатын» және Лермонтовтың шығармаларын аударғанына айрықша тоқталады. Т.Кәкішев А.Н.Седельниковке сол кезде Ә.Бөкейхановтың кеңесі болғанын айтады. Абай атының кеңінен таралуы мен даңқының асқақтауы оның қайтыс болғанына он жыл болған 1914 жыл болғаны айтылады. Сонымен қатар Абай шығармашылығы «Шора» журналында, «Айқап» журналында,

башқұрт ақыны Шахизада Бабицтің, татардың классик жазушысы Ибраһим Ғалимжановтың, қазақтың тұңғыш журналисі Нәзипа Құлжанованың, Нух Рамазановтың, Ахмет Байтұрсыновтың мақалаларында кеңінен сөз болғанын түрлі деректермен дәлелдеп көрсетеді.

Абай өлеңдерімен қоса қара сөздері де көптеген зерттеу еңбектерге өзек болғаны белгілі. Ақын қара сөздерін кезінде М.Әуезов жазылу кезеңін шамалап, жіктеп көрсетсе, Б.Кенжебаев қара сөз жанрлары туралы біршама пайымдаулар жасап, ақынның қай қара сөзінде ғибрат, ғақлия, қай сөзінде нақыл сөздер бар екенін айта келіп, Абай қара сөздерін: «сын, сықақ, сюжетсіз жазылған көркем әңгіме, басқаша айтқанда, көркем проза, көркем публицистика Эссе – жазба» - дейді [1. 143 б.]. Абай қара сөздеріне ғалымдар Х.Сүйіншәлиев, М.Мырзахметов, Ғ.Есім, А.Жаксылықовтар өздерінің түрлі пайымдауларымен қалам тербегенінен оқырман қауым хабардар. Профессор Қ.Мәдібаева Абай институтының хабаршысының 2010 жылғы №2 санында аталған ғалымдардың жанрға бөлген тұжырымдарынан мысалдар келтіре отырып, Абай қара сөздерінің жанрлық қырларына біршама тоқталған. М.Әуезов, Б.Кенжебаев, Х.Сүйіншәлиевтердің Абай қара сөздерін жіктеген тұжырымдарына өз тарапынан баға береді. Абайдың дін жайлы толғаныстарын тереңірек бағамдаған Қ.Мәдібаева абайтану мәселесіне өзіндік көзқарасымен келгенін айта кету ләзім. Профессор З.Бисенғали ақын қара сөздерінің кеңестік кезеңде көптеген дау-дамайға түскенін айтады. «Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы, ол – ақынның білімсіз бишарасы» деп толғаған ұлы ақынның қара сөздеріндегі түсініксіз үлгінің астарын ашады. Сонымен қатар М.Әуезовтің ақын қара сөздерін «Абай жолы» эпопеясында қолданғаны туралы баян етеді.

Абай өлеңдерінің дені Алла Тағала, Құран кәрім туралы, қазақ халқының исламға көзқарасы жайлы болып келеді. Алла Тағаланың адамның ойына сәуле түсіріп, «бір-бірінен байлықпен емес, ақылымен оздырғанда» оған үлкен жауапкершілік жүктегенін Абай данышпан жүрегімен сезген болатын. Ол Алла Тағаланың қалауымен білген-түйгенінді жан-жағына түсіндіру міндеті еді. Алған білімінді басқаларға тарату міндеті туралы Құран кәрімнің үшінші сүресінің білім туралы аятында тайға таңба басқандай анық сөз етілген: «...оны адамдарға түсіндіріңдер, жасырмандар» [Құран 3:187]. Адамның білген білімін өзгелерден жасырып қалуының, жұрттың игілігіне пайдаланбауының ауыртпалығы, жауапкершілігі болады [Құран 2:146;

283]. Абай бұл міндетті мінсіз атқарды. Абайдың бұл қыры да кенестік кезеңде әр жерде тиіп-қашып сөз етілгенмен жабулы қазан күйінде аса көп қозғалмаған тақырып болатын. Тек тәуелсіздік алған жылдардан бастап абайтанушылар ақынның дін тақырыбындағы өлеңдерін ашық тарқата талдай бастады.

Зерттеуші-ғалым Ж.Дәдебаев Абайдың дін тақырыбына жазылған өлеңдерін Құран сүрелерімен, пайғамбар хадистерімен салыстыра, салғастыра отырып, әдемі талдап өткен. Пайғамбар хадистерінің бірінде: «Кісі жамандық көрсе, оны қолымен түзесін, оған әлі келмесе, сөзімен түзесін, оған әлі келмесе, жүрегімен түзесін» [Бухари]. Бұл хадистегі айтылғандарды орындауда адамның мүмкіншілігі жөнінде ғалым: «Жамандықты түзеу үшін кісіде белгілі аумақта шексіз билік болуы керек. Башқаша айтқанда, жамандықты қолмен түзеуге қолында шексіз билігі бар әкімнің ғана мүмкіншілігі болмақ. Жамандықты сөзбен түзеу хакімдердің күзіретіндегі іс екен. Ал жамандықты жүрегімен түзеу қатардағы иманды жандарға тән болса керек», - дей келе, Абайдың осы талаптарды қалай орындады деген сұраққа былай жауап береді: «Абай осы шарттарды келістіріп баяндап қана қоймайды, оларды өзінің әлінің келгенінше орындайды. Сөзімен де, жүрегімен де. Қолымен түзеуге мүмкіншілігі шектеулі болды. Ақын шығармаларындағы білімсіздікке, надандыққа қарсы бағытталған сыншылдық ұстанымның негізінде, елін кемелдікке, толықтыққа шақырған асыл адамгершілік мұратының негізінде Құран аяттарындағы ақиқаттармен қатар Пайғамбар хадисіндегі осы қағидат жатыр деп білу орынды» [2. 4 б.]. Абайдың өлеңдері мен қара сөздері Құран аяттарымен, Пайғамбар хадистерімен сабақтасып жатқанын ислам руханиятынан хабары кісі жазбай танитыны анық. Тіпті Құран аяттары мен Пайғамбар хадистерін тәпсірлеп жатқан тәрізді.

Абай не жазса да «алыстан сермеп, жүректі тербеп», сөздің сөлін терең тамырдан тартып, оң-солын түгел қамтып, жүректің түбіндегі ой мәйегін айтуға тырысады. Және де әр сөзін Құран сөзімен, Пайғамбар хадистерімен түйіндеп отырады. Сондықтан «Абай сөздері жалпы адамның түсінуіне ауыр екені рас. Бірақ, ол ауырлық Абайдың айта алмағанынан емес, оқушылардың түсінерлік дәрежеге жете алмағанынан болатын кемшілік. Олай болғанда айып жазушыда емес, оқушыда.» [3. 69 б.]

Абай халқының жүрек көзін ашу үшін көп ізденді, Құранды ақтарды, халқыма керекті не аламын деп шығысты шарлады(шығыс жүл-

дыздарының еңбектерін қарады), орысты аударды, тағы да сол ұлы мақсат үдесінен шығуға бар күш-жігерін салды.

Абайдың шығармашылығында өзіндік орны бар, абайдың ақындық шеберлігінің биік белесін әйгілейтін саласы оның аудармалары. Абай аудармалары туралы кеңестік кезеңде де көптеген пікірлер айтылып келгені анық.

Аудармашы өзінің жанына жақын шығарманы яки өзін тебіренгіп, көңіл көкжиегін кеңейткен шығармаларды аударатыны көзі қарақты оқырман қауымға белгілі. Әйтпесе аударма сапалы болып шығуы неғайбыл. Абай да аударма жасағанда кез-келген шығарманы аударма салмай, көңілінен шыққан әрі қазақ халқының жүрегіне жақындайды деген өлеңдерді ғана аударғанын байқаймыз. Ақынның шығармашылығымен қоса, аудармашылық қызметі туралы да біршама пікірлер бір арнаға саяды. Абай аудармаларына көптеген зерттеушілер жоғары баға беріп, ақынның аударматану ғылымына қосқан қомақты үлесін атап өткен. М.Дулатов Абайдың аудармасы жайлы: «Мейлінше мол еңбектенумен орыс тілін үйреніп, орыс әдебиетіне еркін жетіліп, достасып алды. Лермонтовқа үндес... Өлеңдері есіткеннің жүрегін жігерлендірерліктей табиғи болып, шығармаларының асыл негізі Лермонтовқа іңкәр болып, орыс әдебиетінің гүл шоқтарын өз тілінде сайратқан», - десе [4. 91 б.], Ә. Бөкейханов Лермонтовты, Пушкинді және Крыловтың көптеген мысалдарын шеберлікпен аударғанын айтады. Демек, Абайдың аудармашылық шеберлігін зерделеу Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатовтардан бастау алып, бүгінге дейін зерттеу нысаны болып келеді. Абайтану ғылымының негізін салушылардың бірі және бірегейі, ұлы жазушы М.Әуезов ақын аудармасы туралы: «Көп өнерінің бірі – Абай керемет переводшы болған. Переводқа шеберлігі мынадан білінеді: кейбір өлеңдерін қазақ тіліне аударғандары өзінің тән өлеңінен артық деуге болады. Кейбір өлеңдерді, мысалы: «Қаранғы түнде тау қалғып», «Түтқындағы батыр», «Кинжал», «Жолға шықтым бір жымжырт» қалыбынан, мағынасынан хеш аудармай перевод еткен. Кей жерлерде сөздің мағынасынан ғана алып, қазақтың ұғымына ыңғайлап сырт пішінін өзгерткен. Абай ақындығының еркіндігі сол, кейбір переводты өз өлеңінен асырып, түрлеп жіберген. Мысалы: «Теректің сыйы», «Онегиннің хатын», Пушкиннің геройынан өзгертіп, тілін сұлулап перевод қылған», - деп тұщымды пікір айтады [5. 68 б.]. Ойы ұшқыр, алымды, қиялы шалымды, сөйлер сөзге келгенде шешен де көсем Абайға сегіз қырлы,

бір сырлы деп баға беріп, сол қырының бірі аудармашылық шеберлігін жеке атап өтеді. Қазақтың жазба әдебиетінің, оның ішінде аударматануының басында Ыбырай мен Абай тұрғандықтан аударматану ғылымын сөз еткен қай ғалым болмасын Абайдан аттап өте алмасы хақ.

Абай неміс классигі Гетенің «Жолаушының түнгі жырын» Лермонтов аудармасынан туған халқына қазақ тілінде жеткізді. Лермонтовтың немесе Гетенің сезім әлемі Абайдың ішкі сезім толқыныстарымен үйлескендіктен Абай осы шығарманы аударған секілді. Сондықтан аударма түпнұсқаға жақын. Осы үш өлеңде ұлы ақындардың ой мен сезім үндестігін профессор Ә. Тарақ әдемі тарқатып айқындайды. Ақын, шебер аудармашы Лермонтов аудармасын Гете нұсқасынан озық десе, Ә.Тарақ: «Абай аудармасындағы Гете өлеңі тіпті түпнұсқадан асып түскен. Аудармашы мөлдіреген лириканың тұнып тұрған сырын сезім сұлулығымен астастырып, жіберген. Екінші жағынан ұлттықөлең өлшеміне түсіріп, өзіндік өрнегін берген, ырғағын айшықтап, әуезді әнге айналдырған», -деп ақынның аударматану ғылымына қосқан өлшеусіз еңбегін жоғары бағалайды. [6. 15 б.].

Абай шығармаларының өзге тілдерге аударылуы жайы көптен бері зерттеушілердің назарында екені белгілі. Алайда, ақын шығармасын аударушы ақынның шығармашылық шеберлігімен иықтаса, жарыса отырып аудармаса аударманың шын мәнінде жоғары деңгейде шығуы қиындау мәселе. Оның үстіне Абай шығармаларын аударған орыс ақындары қазақтың салт-дәстүрін, менталитетін, сөз құбылту ерекшеліктерінен бойына сіңірмегендіктен Абай шығармаларының аударылуы көңіл көншітпейтінін Абайға қатысты жаңалықты қалт жібермейтін зерттеушілер жазып жүрді де.

Зерттеуші-ғалым Ж.Дәдебаев Абайдың Пушкиннен, Лермонтовтан жасаған аудармалары мен Абай шығармаларының орыс тіліндегі аудармасы арасындағы ара қатынас туралы дәлелді тұжырымдар айтады. Абай шығармаларын аудару мәселесіне тоқталып, ақын өлеңдерін аудару үшін Абай деңгейіндегі кемелденген тұлға дәрежесіне жету керектігін баса айтады. Сонымен қатар Абай өз аудармасында түпнұсқа мәтіннің мағынасына қалай қиянат жасамаса, ақын өлеңдерін аударған аудармашылардан сондай адалдықты, шеберлікті талап етеді. Абай өлеңдерін орыс тіліне аударған аудармашылар - М.Дудин, Ю.Нейман, Е.Курдаков, Ю.Кузнецовтардың ит тартқан терідей жұлма-жұлмасын шығарғанын, «өмір құбылыстарын пайымдауда ақындық кемелдіктің классикалық үлгісін қа-

лыптастырған» ұлы ақын поэзиясындағы терең философиялық, келелі ой, келісті сурет орыс оқырманына күзелген, жауыр ат сүйреген, күйреген күйме секілді жетуін ашына айтады. Сонымен қатар оның себебін де түсіндіре кетеді. Абайдың ақындық дүниетанымында өз орны бар әр ұғымның өзгеруі, бірінің мәнін екіншіге телінуі ақынның философиялық көзқарасын ғана емес, ақындық дүниетанымы мен шығармашылық ұстанымын да бұрмалауға әкеліп соғатынын түпнұсқа мен аударма мәтіндерін салыстырулар арқылы дәлелдеп береді. Абайдың «ақыл мен жүрек» жайында жазылған өлеңдері турасында ғалым: «Абайдың философиялық көзқарасының өзегін өретін пікірлер мен тұжырымдар жүйесінде ақыл мен жүрек хақындағы ойлардың орны бөлек. Оларды басқаша, бұрып, бұрмалап түсіндіру ақынның ойлау жүйесіне, танымына, көзқарасына, даналық тұлғасына көлеңке түсірумен пара-пар болмақ», -дейді де, ұлы, ойшыл кемеңгердің «ақыл, жүрек» хақындағы өлеңдерінің терең мағыналы құндылығына аудармада селкеу түскенін ашып айтады [7. 8 б.].

Абай шығармалары қазақтың тіршілік, өмір құбылыстарымен біте қайнасып жатқандықтан оны аудару, оның «сырты күміс, іші алтын» сөз кестесін тану, пайымдау, бағалау, оны басқа тілге Абайша жеткізу кез келген аудармашыға атан түйе көтере алмайтын жүк, басқа сөзбен айтқанда көп ізденісті, білім мен білікті талап етеді. Ж.Дәдебаев аталған абайтану ғылымы мен Абай өлеңдерін аудару жауапкершілігі жөнінде: «Қазақ әдебиеттануында Абайдың ақындық даналығын зерттеу мен зерделеудің өз тарихы бар. Бұл бағытта жасалған жұмыстар аз емес. Абайтану ғылымының өзі жеке сала болып қалыптасты. Алайда Абайдың ақындық өнерінің шегі мен шетіне жету қандай қиын болса, абайтануда да шет пен шек болуы мүмкін емес. Абайтану – үнемі даму, кемелдену үстіндегі ғылым. Абайдың шығармашылық мұрасын, даналық тағылымын зерттеу мен зерделеу осындай көп қырлы, көп деңгейлі, күрделі құбылыс болғанда, оны аудармашылардың тану деңгейіне қойылатын талаптар да үлкен екені даусыз. Сондықтан Абайды, алдымен, тану қиын, сонан кейін аудару қиын», - дейді [7. 8 б.]. Абайтану ғылымының бір саласы болып табылатын Абай өлеңдерінің аудармасы төңірегінде осындай біршама пікірлердің астарында Абайды әлі де терең зерттеу мен зерделеудің қажет екені мен мұндайды.

Қорыта келе абайтану ғылымы еліміз тәуелсіздік алған жылдары ғана коммунистік идео-

логия ұстанған қатаң қағидалардың тар шеңберінен шығып, ой еркіндігі мен сөз еркіндігінің арқасында жана бір белеске көтерілді. Оған тәуелсіздік жылдарында жарық көрген ғылыми зерттеулер дәлел бола алады. Соның бір айғағы ретінде Абай институтының хабаршысында жарияланған мақалаларды атауға болады.

1. Кенжебаев Б. Әдебиет белестері. – Алматы, 1986. – 400 б.
2. Дәдебаев Ж. Абай және Құран // Абай институтының хабаршысы. – Алматы, 2010. №5. 3-13 бб.
3. Байтұрсынұлы А. Қазақтың бас ақыны// Абай институтының хабаршысы. – Алматы, 2010. №4. 6-10 бб.
4. Дулатов М. Ибраһим ибн Құнанбаев// Абай институтының хабаршысы. – Алматы, 2010. №5. 91 б.

5. Әуезов М. Абайдың өнері һәм қызметі // Абай институтының хабаршысы. – Алматы, 2010. №6. 67-69 б.

6. Тарақов М. Гете – Лермонтов – Абай: ой мен сезім үндестігі// Абай институтының хабаршысы. – Алматы, 2010. №5. 13-15 б.

7. Дәдебаев Ж. Абайдың ақындық дүниетанымы// Абай институтының хабаршысы. – Алматы, 2010. №3. 3-12 бб.

В статье рассматривается обсуждение литературных дискуссий о проблемах абаеведения, опубликованных в Вестнике Института им. Абая.

In this article some problems of Abai study and the materials published in “the Vestnik of Abai institute” are analyzed.

Г. Қ. Қазыбек

А.БАЙТҰРСЫНҰЛЫ-АУДАРМАШЫ

Арада елу жылдан астам уақыт өткен соң саяси жағынан да азаматтық тұрғыдан да толық ақталып, туған халқымен қайта табысқан қоғам қайраткерлерінің бірі – Ахмет Байтұрсынов.

Тұтас буынның төл басы, кешегі Абай, Ыбырай, Шоқан салған ағартушылық, демократтық бағытты ілгері жалғастырушы ірі ғалым-тілші, әдебиет зерттеуші, тюрколог, дарынды ақын-аудармашы Ахмет Байтұрсынов қалдырған бай мұраның бір саласы – оның көркем аударма дамуына үлесі.

Қазақ әдебиетіндегі көркем аударма тарихы бай екендігі мәлім. XX ғ. бас кезінде аудармада, әсіресе орыстың классикалық әдебиеті үлгілерін қазақ тіліне аудару ісінде едәуір тәжірибе жинақталған еді. Сонау Абай мен Ыбырай тәжірибелерінен басталған бұл игі дәстүр Ақылбай мен Мағауия Құнанбаевтар, Шәкәрім Құдайбердиев, М.Сералин, Б.Өтетілеуов, Ғ.Қарашев аудармаларының, газет-журналдардағы тәржімалармен толыға түскен. Енді бір топ ақын-жазушылар – А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Жүмабаев, М.Дулатов Шығыс пен Батыс елдерінің әдебиеттер үлгілерін, орыс классиктерінің шығармаларын қазақ тіліне аударып, көркем қазынаның бұл саласын байытуға көп қызмет етті.

А.Байтұрсынов алғаш рет аударма жинақ бастыру ісін бастаушы болды. Ахметтің ақын ретінде ең әуелі аударма арқылы танылды. Ол орыстың классикалық жазушысы И.А.Крылов мысалдарының бір тобын қазақ тіліне аударып, «Қырық мысал» деген атпен Санкт-Петербург

1909 жылы императорлық ғылыми академиясының баспаханасында жеке кітап етіп шығарды. Бұл И.А.Крылов шығармаларының қазақ тілінде, тіпті Орта Азияда десе де артық емес, тұңғыш жеке кітап болып бастырылуы еді.

А.Байтұрсынов «Қырық мысал» жинағына жазған «Замандастарыма» деген кіріспесінде аударманың мән-мақсаты, дәуір дүбіріне ілесу ниеті, қиындық жағдайларда орындағаны туралы айта келіп, былай дейді:

Орыстың тәржіме еттім мысалдарын,
Әзірге қолдан келген осы барым
Қанағат азға деген, жоққа сабыр,
Қомсанып қоңырайма, құрбыларым!

Бабы жоқ жұмыстағы мен бір арық,
Күй қайда үздік шығар топты жарып.
Ат тұрмас аяғында желі болса,
Дүсірлеп шапса біреу кикү салып.

Бар болса сондай жүйрік қоуар деймін,
Естілсе құлағында дүбір барып.
Әйтпесе арық шауып ондырар ма,
Жүргенде камыт басып, қажып-талып.

«Қырық мысалды» Мұхтар Әуезов «қалың қазақ жұртының алғашқы естіген төңкеріс рухындағы сөзі» - деп бағалаған еді.

Крыловты кезінде Абай да аударған. Байтұрсыновтай көп емес, академиялық жинақта Абайға телініп жүргендері 12 мысал. Бірақ, Байтұрсынов аты атаусыз қалып, оның әдеби мұрасына тыйым салынған кезде, Крыловтың аудармашысы ретінде тек Абайды ғана білдік. Сондықтан Абайдың кейбір басылымдарына Ахмет